

Biernacki, Andrzej

Posiedzenie naukowe Zespołu Historii Oświecenia

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/2, 477-478

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POSIEDZENIE NAUKOWE ZESPOŁU HISTORII OŚWIECENIA

W Zespole Historii Oświecenia Działu Ogólnych Problemów Historii Nauki i Historii Nauk Społecznych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN odbyło się 6 grudnia 1966 r. w Krakowie, pod przewodnictwem prof. K. Opałka, posiedzenie, na którym dr Irena Stasiewicz przedstawiła referat *Podstawy i źródła nowych poglądów na naukę w początkach oświecenia w Polsce*, będący fragmentem większej pracy.

Po ogólnej charakterystyce stanu nauki w Polsce początku XVIII w. autorka szerzej omówiła liczne polemiki, które w połowie stulecia toczono wokół tzw. *philosophiae recentiorum*.

Uderza w tym kontekście paradoks: na tle opozycji oficjalnych sfer katolickich wobec filozofii Kartezjusza (*gradus ad atheismum!*) — schematyczny i eklektyczny system Christiana Wolffa odegrał w Polsce w sporze ze starą scholastyką rolę ważną, a nawet (w odniesieniu do metodologii nauk) znaczniejszą niż w samych Niemczech.

Matematyczne i fizyczne podręczniki Wolffa jeszcze przed sławną reformą Konarskiego znalazły się w szkołach teatynów; zasłużył się pod tym względem zwłaszcza Antonius Maria Portalupi, wychowawca Stanisława Augusta Poniatowskiego. Szkoły pijarskie winny były także (co najmniej od 1753 r.) mieć w bibliotekach dzieła Wolffa. W ślad za teatynami i za pijarami również jezuita — pomimo znacznej początkowo opozycji — wprowadzają te dzieła do swych programów: wywarł tu wpływ sławny wówczas matematyk w Pradze czeskiej, Józef Stepling.

Sam Wolff doskonale się orientował w dyskusjach (również polskich), które wywoływało jego dzieło. Zabiegał o względy polskich mecenasów kultury, jak choćby obydwu braci Załuskich. Dbał też wyraźnie o popularyzację swej nauki w Polsce. Pamiętał nawet, że nad Wisłą mógłby mu zaszkodzić jego protestantyzm. toteż biskupowi krakowskiemu słał swoje książki w wydaniach włoskich. Z drugiej strony wpływ Wolffa szedł do Polski przez Drezno: znaczna w tym zasługa twórcy towarzystwa (1738) *Die Gesellschaft der Alethofilen oder Liebhaber der Wahrheit*, którym był Ernst Christoph Manteuffel, blisko związany z J. H. Flemmingiem, zaufanym współpracownikiem Augusta Mocnego.

Autorka referatu polemizuje z tezą H. Lemkego, który w książce *Die Brüder Załuski und ihre Beziehungen zu Gelehrten in Deutschland und Danzig* (1953) usiłuje twierdzić, jakoby tylko stronie polskiej zależało na stosunkach z Wolffem. Materiały źródłowe ukazują co innego. Z tym wszystkim znajomość dzieł Wolffa w Polsce była raczej powierzchowna.

Ostatnią część referatu dr Stasiewicz poświęciła osiemnastowiecznym uczonym polskim, którzy odegrali istotną rolę w rozwoju metodologii „nowej nauki”. Zasługuje pod tym względem na uwagę zwłaszcza ks. Marcin Świątkowski, zwany polskim „baconistą”, autor obszernego dzieła *Prodromus Polonus eruditae veritatis* (1765), będącego próbą uogólnienia metodologicznych postulatów stawianych nauce. W kręgu wpływów Wolffa i tzw. eklektycznej szkoły niemieckiej zrodziła się *Logika* Kazimierza Narbutta. Oddziaływanie myśli Newtona widać natomiast w *Fizyce doświadczeniami potwierdzonej* Samuela Chróścickowskiego oraz w *Doświadczeniach skutków rzeczy pod zmysły podpadających* Józefa Rogalińskiego.

W dyskusji nad referatem udział wzięli: doc. M. Chamcówna, dr S. Grzybowski, doc. K. Mrozowska, prof. Opałek i mgr M. Frankowska. Doc. Chamcówna jest zdania, że wpływ podręczników Wolffa w Polsce był dwukierunkowy: w zakresie prawa oraz w dziedzinie matematyki, gdzie nie wykraczano jednak chyba poza matematykę niższą; do rachunku nieskończonościowego nie dochodziło. A metafizyka? Było to coś w rodzaju godzenia „nowej filozofii” z metafizyką tomistyczną. Dr Grzybowski przypuszcza, że w terminologii Świątkowskiego, który usiłował na

swój sposób adoptować „idole” Bacona, mamy już do czynienia z czymś więcej: zmieniła się nie tylko epoka, ale i styl — terminologia barokowa ustąpiła miejsca racjonalistycznej. Mgr Frankowska przypomniała, że mówiąc o „idolach”, wypada się cofnąć aż do Rogera Bacona. Prof. Opalek i doc. Mrozowska sformułowali pytania: na czym merytorycznie polegały wpływy Wolffa w nauce? Czy Świątkowski sam ukuł swoją terminologię, czy ją może skądś zapożyczył? Dlaczego Niemcy zagadnienia, o których mówił referat, nasświetlają jednostronnie?

Dr Stasiewicz wyjaśniła, że tym, czego i gdzie w Polsce XVIII w. uczono i jaka była geografia wpływów — zamierza się zająć w przyszłości; tymczasem chodziło wyłącznie o problematykę metodologii nauk w omawianym okresie. Świątkowski chyba jest twórcą używanych przez siebie terminów. Co zaś do badaczy niemieckich, odpowiedź trudna; wygląda na to, że nie za bardzo chcą mówić o tendencjach do ekspansji na wschód — nawet gdy chodzi o naukę.

Andrzej Biernacki

400 LAT POLSKIEGO PODRĘCZNIKA MIERNICTWA

W dniu 29 października 1966 r. w auli Collegium Maius w Krakowie odbyło się uroczyste zebranie naukowe z okazji czterechsetnej rocznicy wydania książki Stanisława Grzepskiego *Geometria to jest miernicka nauka*, pierwszego w języku polskim dzieła o treści technicznej z zakresu geodezji¹. Uroczystość zorganizowana została z inicjatywy Zespołu Historii Geodezji Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN przy udziale Uniwersytetu Jagiellońskiego i Stowarzyszenia Geodetów Polskich.

Po otwarciu posiedzenia przez przewodniczącego Zespołu Historii Geodezji, prof. Jerzego Gomoliszewskiego, słowo wstępne wygłosił prof. Henryk Barycz, nasświetlając epokę, w której wyrósł Stanisław Grzepski i jego umysłowość. Nakreślił on sylwetkę S. Grzepskiego jako jednej z najwybitniejszych postaci złotego wieku kultury polskiej, wielostronnego intelektualistę: filologa, hebraistę, archeologa, bibliofila, posługującego się precyzyjnymi metodami badawczymi.

Następnie dr Jadwiga Dianni w referacie *Miernictwo w Polsce w XV, XVI i XVII wieku* dała chronologiczny przegląd rozwoju polskiego podręcznika miernictwa, od jego zaczątków do *Geometrii polskiego* Stanisława Solskiego.

Doc. Leszek Hajdukiewicz niezwykle obszernie omówił *Księgozbiór Stanisława Grzepskiego*, który rzuca światło na kierunek zainteresowań i studiów uczonego, stanowiąc równocześnie pewien przyczynek do jego biografii dzięki datom lub notom sporządzonym ręką właściciela oraz dedykacjom ofiarodawców.

Referat mgra inż. Kazimierza Sawickiego *Trzy spojrzenia na „Geometrię” Grzepskiego* był nie tylko doskonałą syntezą sporu pomiędzy historykami matematyki i historykami nauk technicznych w sprawie zakwalifikowania treści dzieła Grzepskiego bądź jako matematycznej, bądź jako technicznej. Nie był również tylko przeglądem zgodnych opinii uczonych różnych epok i rozmaitych dziedzin nauki na temat walorów dydaktycznych i literackich *Geometrii*. Autor referatu, znakomicie obeznany i rozmiłowany w przedmiocie, roztoczył przed audytorium obraz doskonałości tej książki, której efekt tkwi w niezwykle umiejętnym łączeniu walorów merytorycznych z pięknem słowa. Ukazał on dzieło Grzepskiego jako trzy żywe eseje: o geometrii, o metrologii długości oraz o sztuce mierniczej.

Odczyt mgr Zofii Pawlikowskiej *Polska terminologia geodezyjna w XVI—XVIII wieku* ukazał rolę *Geometrii* w tworzeniu polskiego słownictwa matema-

¹ Por. w nrze 1/1958 „Kwartalnika” notatkę o reedycji tego dzieła.